

Theologisch-mentaal handelingsbekwaam de toekomst in ?!

Essay voor het proponentsexamen aan het Remonstrants Seminarium

Silvio Roduner

Inleiding en een persoonlijke terugblik

Veel remonstranten dromen nog steeds van een levendige toekomst voor de Remonstranten en voor het remonstrantse of ruimzinnige gedachtengoed. Voor sommigen is een 'out of the box'-droom een begin om zich een toekomst voor te stellen die anders is dan de veel gehoorde mantra 'meer leden, meer vrienden, meer vrijwilligers en meer jongeren'. Maar zijn de Remonstranten¹ nog wel theologisch-mentaal 'handelingsbekwaam'² om productief om te gaan met de gevolgen van de 'dominerende tendensen rond secularisatie en religiositeit in de samenleving'?³ Is er een uitweg uit de figuurlijke 'Sackgasse' waarin de Remonstranten terecht zijn gekomen, nu de gestage terugloop van leden en vrienden meer en meer zichtbaar wordt? De energie van het vrijwilligerskader neemt zienderogen af - mede door de gemiddeld hoge leeftijd en op veel plekken naderen de Remonstranten een kritische grens rond de belasting van predikanten en bestuurders.

Na bijna twee jaar 'werken aan de toekomst' van de Remonstranten en met enige ervaring als voorganger en inval-predikant is mijn inschatting dat - in de context van onze tijd - een gemeenschappelijke theologische en mentale verdieping noodzakelijke is om deze dromen werkelijkheid te laten worden.⁴ Ik sluit graag aan bij Goos Minderman, die naar mijn mening terecht stelt dat; 'de toekomst van de Remonstranten ligt in de inhoud en niet in de aantallen'.⁵ Een hernieuwde en meer naar buiten gerichte focus op de inhoud zou de Remonstrants in staat kunnen stellen om overeind te blijven.

Voor ik mijn ideeën daarover uiteen zet, wil ik kort schetsen hoe ik persoonlijk op de Remonstranten ben gestuit. Tijdens mijn eerste studie theologie in de 70er jaren wees mijn hoogleraar 'Systematisch theologie en Sociale Ethiek' mij op de Arbeidersgemeenschap der Woodbrookers in Nederland, die door vrijzinnige religieus-socialisten was opgebouwd en destijds werd geleid door de remonstrantse theologe Lideke In 't Veld.⁶ Tegelijkertijd met mijn kennismaking met remonstranten begon ik aan mijn professionele ontwikkeling als trainer voor ondernemingsraden in Bentveld. Ik vervolgde mijn werk als personeelsadviseur en later als organisatieadviseur en coach. Mijn werk gaat altijd over het productief vormgeven van de relatie tussen (professionals en) organisaties en de veranderende context van onze samenleving.

Toen ik bij mijn tijdelijke terugkeer naar Zwitserland in 2014 werd gevraagd of ik interim-predikant wilde worden, heb ik meteen *ja* gezegd. Tijdens mijn voorbereiding voor het tweede deel van mijn theologische studie bezocht ik onder andere Neuengamme, de gedenkplaats van het voormalige Duitse concentratiekamp. Hoewel ik op de hoogte ben van de achtergronden van de nazi-geschiedenis en goede vrienden in Berlijn heb, die hebben geholpen bij de totstandkoming van het herinneringsoord in Birkenau, had ik me altijd innerlijk verzet tegen een fysieke ontmoeting met de weliswaar flinterdunne resten van deze hel.

---

¹ Met Remonstranten bedoel ik de Remonstrantse gemeenten en het hele Remonstrantse (Broederschap) kerkgenootschap. Met remonstranten bedoel ik de remonstrantse leden, vrienden en belangstellenden.

² Handelingsbekwaam benut ik als Symbool voor de vraag of wij als Remonstranten voldoende bedreven, competent, geoefend, getraind zijn in de omgang met de tendensen in onze seculiere samenleving.

³ Stolz et al. 2022. Jörg Stolz is sinds 2002 professor ordinarius aan de Universiteit van Lausanne, waar hij de leerstoel godsdienstsociologie bekleedt. Hij was tussen 2016 en 2018 voorzitter van de International Society for the Sociology of Religion.

⁴ Na het experiment met de vroegere innovatiepredikanten werken Jan Berkvens en ik samen met als 'projectleiders innovatie'. Sinds september 2022 ondersteunen wij vanuit het gemeenschappelijke kantoor van de Remonstranten in Utrecht gemeenten en de CoZa in hun zoektocht naar de levensvatbaarheid van onze kerkgemeenschappen.

⁵ Dit is de titel van de persoonlijke essay van Goos Minderman uit 2023.

⁶ De Vereniging Arbeiders Gemeenschap der Woodbrookers werd opgericht in 1919, als een afsplitsing van de 'Woodbrookers', een in 1908 door Leidse theologiestudenten opgerichte vereniging die haar naam ontleende aan een scholingscentrum van de Quakers op het landgoed Woodbrooke bij het Engelse Birmingham.

Er was niets te zien in Neuengamme, behalve een symbolische verwijzing naar de voormalige barakken en een keurige tentoonstelling in enkele van de overgebleven gebouwen, maar de droefheid van de herinnering was voelbaar tot in de laatste vezel van mijn lichaam - op een zonovergoten zomerdag. Totdat ik me realiseerde dat degenen die de dood vierden niet hadden gewonnen. Ze slaagden er niet in om de 'Anderen' te vernietigen - die een 'Andere' politieke mening hadden, die een 'Ander' geloof aanhingen, die een 'Andere' afkomst hadden, die 'Anders' waren dan hun zogenaamde eigen volk. De overlevende 'Anderen' hebben tegen de onderdrukkers en de weg-kijkers in het leven weer opgepakt. Er is hoop op gerechtigheid in het leven.

Met deze sleutelervaring heb ik mijn eerdere theologiestudie aan de Universiteit van Zürich hervat en ben ik in 2018 afgestudeerd met een master in theologie. Mijn masterscriptie richtte zich op de vraag hoe het komt dat 'de Stillen' - de overgrote meerderheid van de kerkleden nog kerkbelasting betalen voor een kerk die ze alleen kennen van begrafenissen en uit hun kindertijd.

De 'stillen' leken weinig interessant voor de kerkbesturen van de 'volkskirche' behalve als marketingobject.⁷ De positie van de kerk als instituut stond centraal, niet de inhoud. Tijdens mijn theologische studies herontdekte ik de vrijzinnige Remonstranten met hun 5 V's van vrijheid, verdraagzaamheid, verantwoordelijkheid, vrede en vriendschap.

Deze 5 V's maakten deel uit van mijn professionele achtergrond, soms meer en soms minder expliciet, sinds mijn begintijd in Nederland bij de Woodbrookers. De ervaring van de verschrikking van 'Neuengamme' is sindsdien een extra drijfveer voor actie en is verbonden met de 'hoop met het Heilige'.⁸

Remonstranten leken een attractief alternatief voor de onbeweeglijke volkskerk in Zwitserland maar ook voor de fundamentalistische orthodoxie en 'Christolatrie' in veel Nederlandse filiaalhouders van het 'goddelijke'.⁹ Ik vroeg me af of de resultaten van mijn 'Masterarbeit Praktische Theologie' voor de Remonstranten van nut kunnen zijn. Ook het remonstrants kerkje poogt immers te overleven met een aantrekkelijke aanbod maar is nog veel bezig vanuit het eigen levensbeschouwelijk gedachtengoed. Dat beperkt het zicht op de vragen van buiten de kerk.¹⁰

In de Nederlandse samenleving verschijnen de Remonstranten voor mij als een sympathieke, geestverwante groep mensen – maar ook als een tamelijk gesloten 'bubbel'. Door een vorm van sociale filtering dreigen de Remonstranten net een echokamer worden. De leden van dit gezelschap behoren tot het smaldeel van de samenleving dat gemiddeld weldenkend, welopgevoed, welwillend, weldoende en welgesitueerd is – en zijn toch in potentie zout der aarde. De financiële en demografische cijfers van de remonstranten wijzen echter op een langzaam stervensproces van de Remonstranten.

Teruggekeerd naar Nederland gaf mij de 'Vrijzinnige Lezing' van Jörg Lauster in maart 2022 in de remonstrantse Geertekerk een beslissende duw in de rug om actief te worden bij de Remonstranten. 'The Idea of a Religion. Prospects of a Liberal Christianity Today' zette mij aan het denken over de noodzaak tot kerkelijke en theologische vernieuwing binnen de vrijzinnige filialen van 'het Heilige'.¹¹ Binnen de Remonstranten merkte ik echter dat zijn bijdrage weinig reactie uitlokte, geen oproep tot actie. En dat terwijl alle seinen het van de daken schreeuwen: Willen de vrijzinnige kerken en hun tradities

---

⁷ Sinus-Institut 2011

⁸ Zie het nawoord

⁹ Onder anderen wees Dorothee Sölle op het gevaar in de geschiedenis van het christendom van het verheffen van Jezus van Nazareth tot een positie van afgoderij die zij Christolatrie noemt.

¹⁰ Holtzapfel 2017. Hij kiest hij voor een benadering die vragen i.p.v. antwoorden centraal stelt.

Chr. Modehn's commentaar: „Die Remonstranten sind wahrscheinlich die einzige christliche Kirche, in der das Fragen heilig ist; weil das Fragen das Leben des Geistes (und der Seele) selbst ist und der Geist (und die Seele) nun heilig sind; was bedeutet, dass das Leben als leibliches, aber immer doch notwendigerweise Geist geprägtes leibliches und materielles Leben auch heilig ist.“ (https://religionsphilosophischer-salon.de/10078_fragen-geben-halt-im-leben-zur-theologie-der-remonstranten_buchhinweise/philosophische-buecher, 5. Januar 2018)

¹¹ Lauster 2023

overleven, dan is op alle fronten herbezinning en verandering nodig: Theologisch, kerkelijk en liturgisch-ritueel, wellicht ook organisatorisch.¹²

Theologisch door de ruimzinnigheid met haar traditie van verdraagzaamheid door te ontwikkelen als 'lived theology', door restanten van protestantse dogmata en traditionele taligheid los te laten; mentaal door de eigen kerkelijke 'bubbel' te openen en praktisch door allianties aan te gaan met bestaande groepen binnen ook buiten de 'kerkelijke' sfeer.¹³ Het vereist echter de wil om over de eigen gewoontes heen te stappen.

Een andere inspiratiebron in de Nederlandse situatie werd het door de theologe Manuela Kalsky opgebouwde (journalistieke) internetplatform 'Nieuw Wij', dat met de diepgaande kennis van diverse vormen van levensbeschouwing en religie verschillen wil verbinden en wil bijdragen aan een samenleving waarin iedereen zich thuis voelt.^{14,15}

Dit alles overdenkend, met in mijn achterhoofd de ontwikkelingen van kerkelijkheid en religiositeit binnen de hedendaagse samenleving en mijn professionele ervaringen met de Remonstranten bracht mij tot de vraag hoe de Remonstranten hun eigen toekomst inhoudelijk kunnen vormgeven. In het verlengde van die vraag liggen ook de vragen hoe zij de samenleving kunnen ondersteunen en welke theologische herbezinning en welke mentale beweging daarvoor nodig is. In dit essay zal ik pogen volgende **centrale vragen** te beantwoorden:¹⁶

Hoe kunnen Remonstranten nu en in de toekomst mensen ondersteunen bij vragen rond zingeving en verdieping in hun leven?

Hoe kunnen zij de samenleving ondersteunen bij de vragen naar doel en manieren van ons met-elkaar-leven?¹⁷

Welke theologische herbezinning is daarvoor behulpzaam en nodig?

---

¹² Vgl. Tomáš Halík in Volzin, 10-12-2020 (<https://volzin.nu/tag/tomas-halik/>):

'Als de kerk niet door een diepe hervorming heen gaat, zullen de kerken binnen één generatiegesloten zijn. De hervorming die ik voor me zie, zou levende centra van meditatie en overdenking moeten creëren. (..) Het is mogelijk om een andere versie van het christendom te laten zien.

- Die moet intellectueel zijn: een plek om te reflecteren op religie, een nieuwe taal te zoeken en te communiceren met de hedendaagse cultuur.
- Die moet ook een plek zijn voor meditatie en contemplatie.
- Ten derde moet de kerk actief zijn in de samenleving, door het steunen van de ecologie, van de minderheden en de gemarginaliseerden, zoals de armen en vervolgd.

Halík is Tsjechisch, rooms-katholieke priester, filosoof en theoloog en hoogleraar aan de Karls-universiteit Praag.

¹³ What is lived theology 2017: 'Lived theology' verbindt theologische concepten en ideeën met concrete, ook lichamelijke ervaringen en praktijken. Het gaat om het toepassen van theologische principes op het dagelijks leven en het begrijpen van hoe theologie iemands overtuigingen, acties en interacties met anderen beïnvloedt en vormgeeft. Voor zover 'leven' betekent 'leven in een lichaam', betekent 'doorleefde' theologie ook belichaamde theologie. De lichamelijke van doorleefde theologie verankert haar in de dagelijkse ervaring. 'Lived theology' is niet louter de reflectie op een religieuze of spirituele praktijk; ze wil ook altijd sociaal zijn en op de gemeenschap gericht.

¹⁴ 'NieuwWij' ziet zich als (digitaal) platform voor de dienst aan het publieke domein om door dialoog polarisatie tegen te gaan en samenhang in de maatschappij te ondersteunen. Intussen is NieuwWij uitgegroeid tot een (online) gemeenschap van vrienden en aangesloten bevriende (kerkelijke) gemeenschappen. (<https://www.nieuwwij.nl/over-nieuw-wij/>)

¹⁵ Kalsky 2000. Kalsky vertaalt al in 'Christafanien' het traditionele theologisch begrip 'koninkrijk gods' met 'het goede leven voor allen' en voegt er later aan toe: '... en alles'.

Daaraan als gemeenschap 'proleptisch' bijdragen is vanuit mijn perspectief de taak van kerk-zijn en mijn eigen theologische uitgangspunt. Geen kerk heeft immers een doel in zichzelf, ook niet als (exclusief) bewaarder van ons culturele of religieuze geheugen. De kerk is maar een middel om christelijke idealen in de wereld te realiseren.

¹⁶ De praktisch-organisatorische en personele vragen die daarmee samenhangen laat ik hier buiten beschouwing.

¹⁷ Met mens en dier en alle levende wezens op deze aarde.

In welke rol?

Welke mentale houding past daarbij?

Relevantie

Het 'typische' denken van Remonstranten, waarmee ik sympathiseer, vat ik als volgt samen:

Remonstranten houden vast aan de principiële aanvaarding van de 'moderne', wetenschappelijke benadering van bijbelse teksten. 'Sola scriptura' en orthodoxie hebben plaatsgemaakt voor het primaat van het vrije denken, ervaring als bron en de vrijheid om zelf na te denken over het geloof.

Bijbelse teksten en bijbelse theologieën zijn een menselijke bron van wijsheid en kunnen zingevend zijn als commentaar op ons leven. Voor remonstranten is het ook vanzelfsprekend om gemotiveerd en geïnspireerd te worden door teksten uit andere tradities. Religieuze verdraagzaamheid is de algemene norm. 'God' wordt gezien als een onbepaald 'chiffre', als 'het mysterie' of 'oergrond van het leven'. Met mijn visie van negatieve theologie en 'a-theïstisch geloven in de modus van hoop', voel ik mij er thuis. Een ander typisch Remonstrants kenmerk is de cultuur minnende oriëntatie, een vriendelijke houding en vreedzame omgang met elkaar. Daarbij hoort ook de oproep om als mens verantwoordelijkheid te tonen voor onze medemens, voor alles wat leeft en niet leeft op onze aarde.¹⁸

Maar, zoals al gezegd, de huidige praktijk van gebed, viering en diaconaat' is een 'doodlopende weg' voor de Remonstranten. Er in blijven hangen als 'ons soort mensen' onder elkaar is misschien aangenaam, maar er hangt een te hoge prijs aan vast, namelijk een oogkleppen op de werkelijkheid. Zelfs de belangstelling van leden uit de protestants-orthodoxe kerken en katholieken op zoek naar 'kerkelijk vrijere lucht' kan de neerwaartse spiraal niet keren. Het zal een hele kunst zijn om de fundamentele veranderingen in de samenleving te herkennen en een passende houding aan te nemen zonder terug te vallen in verleidelijke 'fight – flight – freeze' – reacties.¹⁹ Misschien kan ik enkele contouren schetsen van een passende houding voor de praktijk van gemeenteleden- en vrienden, besturen en voorgangers.

Context en theologische verankering

Uitgangspunt voor mijn overwegingen is de **context** van de kerken in de huidige samenlevingen in Noordwest-Europa. In Nederland is het kerkelijke domein aanzienlijk gekrompen - zeker ook het ruimzinnige deel. Werden kerken in de tijd van de verzuiling nog gezien als centrale actoren in dienst van de samenleving, nu worden ze steeds minder belangrijk gevonden - en deze neergang lijkt met elke nieuwe generatie wat sterker te worden. De trends in religiositeit en secularisatie gaan in heel West-Europa in dezelfde richting.

Volgende figuur illustreert de nabijheid van en afstand tot kerkelijke organisaties met vloeiende overgangen tussen verschillende soorten religiositeit:²⁰

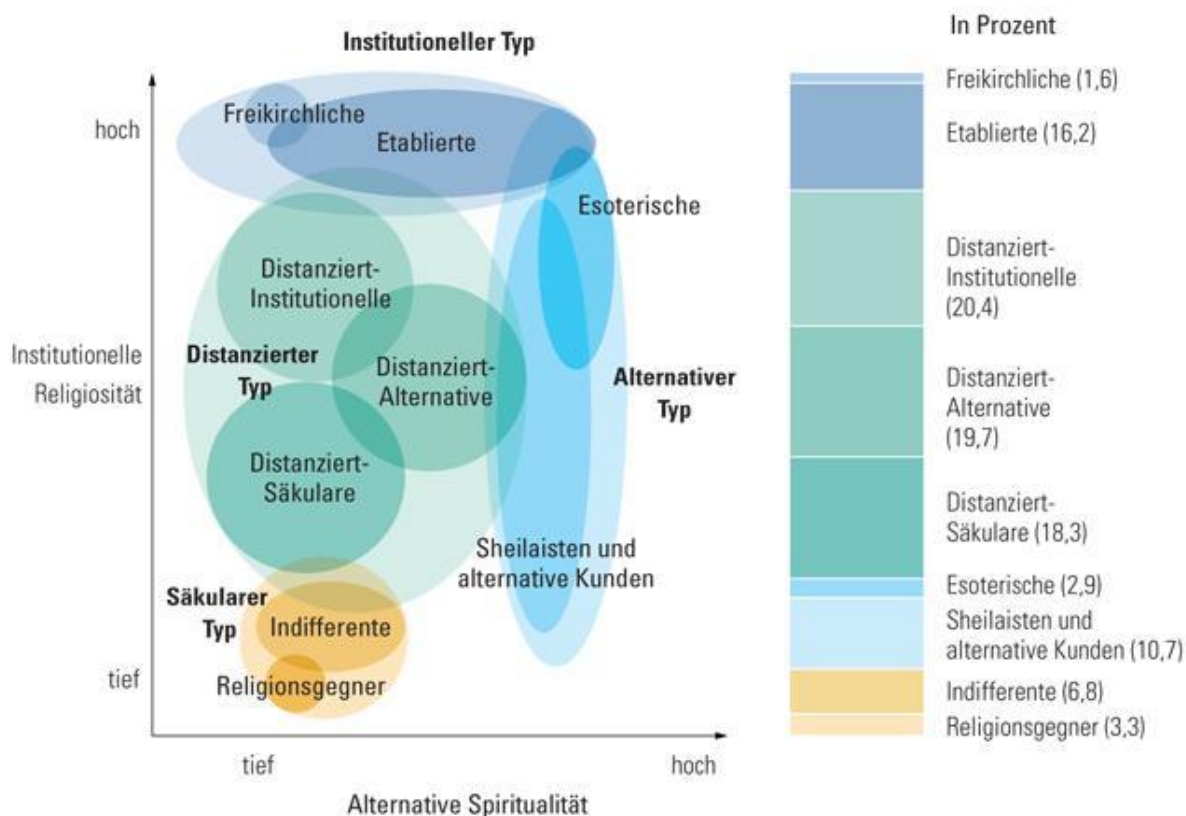
¹⁸ Roduner 2023 Deze alinea is een parafrase van een deel van notitie 'Typisch remonstrants? Mijn relatieve affiniteit met de remonstranten.'

¹⁹ De noodzakelijke veranderingen bestrijden, in de tegenaanval gaan, ontkennen of om de hete brei heen draaien, en steun zoeken bij ons soort mensen; dat wil zeggen: mensen die er hetzelfde in zitten. Een slachtofferrol innemen of stilvallen, op de automatische piloot blijven zitten in de wens dat de bedreiging zal overgaan.

²⁰ Stolz et.al. 2014

Na het inkrimpen van grote groepen met traditionele christelijke religiositeit sinds de overgang naar de ego-samenleving, is alleen het orthodoxe milieu in het institutionele religieuze type licht gegroeid. In zijn analyse verschijnen de nabijheid en afstand tot de kerkelijke instituties als een beeld met vloeiende overgangen tussen de verschillende typen: Hun gedrag fluctueert en verandert keer op keer, ook al wijst de langetermijntrend onmiskenbaar op een verdere inkrimping van de gevestigde kerken en de gedistantieerden ten gunste van het seculiere en alternatieve typen (Esoterici en 'Sheilaïsten'. De term 'Sheilaïsm' werd in 1985 bedacht door socioloog Robert Bellah. Het is afgeleid van een vrouw genaamd Sheila Larson, die haar religie beschreef als een toevallige combinatie van verschillende aspecten. Ze zei dat ze haar geloof zelf in elkaar had geknutseld.)

Vier Gestalten des (Un-)Glaubens und neun Subtypen

QUELLE: RELIGION UND SPIRITUALITÄT IN DER ICH-GESELLSCHAFT

NZZ-INFOGRAFIK / efl.

De superdiverse samenleving wordt gekenmerkt door levensbeschouwelijk pluralisme en een zeker gebrek aan eenduidigheid; haar complexiteit brengt mensen in de verleiding om te polariseren en zich terug te trekken in hun eigen bubbels. Vereenvoudigingen en de neiging naar eenduidige identiteiten verdoezelen de tegenstrijdige en parallelle fenomenen in de huidige samenlevingen: de effecten van structureel racisme, oude en nieuwe koloniale verhoudingen, de toenemende ongelijkheid tussen inkomens uit kapitaal en arbeid binnen en tussen landen, de aanhoudende migratiecatastrofes.

De klimaatramp in het noorden van de wereld bedreigt de toekomst van ons allemaal. Religieuze, spirituele en seculiere zingevingsvragen op sociaal en individueel niveau openen een breed veld. Het gaat om de competentie van de kerk om constructief om te gaan met de 'zelforganisatie' van levensbeschouwelijke vragen in het alledaagse, concrete leven.²¹

De door Manuela Kalsky genoemde 'multiple religious belonging' zijn normaal geworden en nemen toe, net als 'rituele bricolage'. De elementen voor de eigen religieuze ervaring worden door elk individu van binnenuit bepaald. Het totaalpakket van de verzuilde maatschappij werkt niet meer. In tegenstelling tot de verwachtingen van de secularisatiethese worden atheïsme en agnosticisme een minderheid. Ze zijn niet aantrekkelijk genoeg als inspiratie voor de vormgeving van het persoonlijke leven.

Jörg Lauster is in mijn ogen een theoloog die ons helpt om stappen te zetten naar de toekomst. In zijn lezing in de Geertekerk wees hij op de verworvenheden van de liberale theologie en de noodzaak om daar publiekelijk mee te 'pronken', of, om mijn eigen woorden te gebruiken, om de theologische

²¹ Wilhelm Gräßl heeft er in 1994 op gewezen: „Es geht um diese Religionsfähigkeit in dem Sinne, daß die Kirche sehr viel stärker die existentiell-religiösen Sinnerwartungen, die von den Menschen im Kontext ihrer Lebens- und Alltagswelt selber immer schon entworfen werden, aufsuchen, aufnehmen und im Auslegungszusammenhang des Evangeliums verarbeiten müßte.“

diepgang te hervatten en een profetische rol in de Nederlandse context opnieuw op te eisen.²² Lauster wijst in 'de Vrijzinnige lezing' erop dat liberale verworvenheden die in de seculiere cultuur nu als vanzelfsprekend worden beschouwd, moeten worden gevierd. Volgens Lauster zijn in ons zogenaamd seculiere heden in het Westen een grotere hoeveelheid christelijke waarden en idealen dan ooit tevoren in de geschiedenis gerealiseerd. Idealen van respect, erkenning van personen, solidariteit, zorg en gedeelde verantwoordelijkheid zijn aan het werk tot en met de sociale wetgeving. Hij ziet het als de taak van de (liberale) kerken om onliberale tendensen in de staat en de samenleving tegen te gaan, om af te stappen van een houding van afstandelijke non-engagement en om een houding aan te nemen die woorden en argumenten gebruikt om hun overtuiging te verdedigen dat alle mensen, ongeacht hun religie, bewoners van de kosmos zijn.²³

Het liberale christendom is altijd voorstander van religieus universalisme. Ondanks hun verschillen ontmoeten mensen elkaar in vreedzame nieuwsgierigheid en wisselen ze ideeën uit over hoe ze leven met het mysterie van ons bestaan. Alle ware religies zouden het hierover eens moeten zijn: Wat mensen ook ervaren als het mysterie van het bestaan en proberen te realiseren in hun manier van leven, het mysterie blijft groter dan wij mensen kunnen begrijpen.²⁴

Met name in het werk van **Manuela Kalsky** zie ik voor de Remonstranten mogelijke uitwegen uit een situatie waarin de teloorgang van de meeste Remonstrantse gemeenschappen dreigt. Terwijl Lauster de liberale theologie met haar publieke inzet voor de radicale gelijkwaardigheid van alle mensen op terug op de theologische kaart zet, verbindt Kalsky haar theoretische bevindingen nog meer met de praktijk van alledag.²⁵ Ik herken in haar opvattingen ook mijn eigen inzichten uit mijn masterscriptie en mijn beroepspraktijk. Zij zocht naar alternatieven voor het spirituele en sociale 'doodlopende spoor' in tijden van religieuze en sociale diversiteit en secularisatie. Haar werk als voorbeeld van een ruimzinnige 'lived theology' in de Nederlandse context kan interessant zijn voor de mogelijke praktijk van remonstranten.²⁶ Na een korte schets van de voortdurende veranderingen in kerkelijkheid en religiositeit in West-Europese samenlevingen en de mogelijke lessen uit mijn exploratief onderzoek in een Zwitserse volkskerk, zal ik laten zien hoe Manuela Kalsky hierop reageerde in de Nederlandse context. Lausters visie is daarbij steeds op de achtergrond met zijn bemoediging om de verworvenheden van de liberale theologie niet alleen te bewaren maar ook 'en plein public' te benoemen en te verdedigen. Tot slot zal ik proberen enkele lijnen te schetsen voor een mentale opening en theologische verdieping in de huidige situatie van de Remonstranten. De laatste paragraaf bevat dan slotconclusies en enkele aanbevelingen.

Het belang van theologische verdieping en mentale opening

De Veranderende context in West-Europa

Religie heeft de afgelopen 200 jaar een snelle individualisering ondergaan in West-Europa. We kunnen deze veranderingen positief bekijken als het resultaat van geliberaliseerde samenlevingen. De bevindingen van de godsdienstsociologen Stolz en Ballif wijzen op een gestage erosie per generatie: het

---

²² Lauster 2023: "The church is not an end in itself, but a means to realise Christian ideals in the world. My thesis is simple: our supposedly secular present in the West realizes a bigger amount of Christian values and ideals than ever before in history. Ideals of respect, recognition of persons, solidarity, care, and shared responsibility are at work right down to social legislation. We often say that the Middle Ages were the peak of Christian culture. When would one have preferred to live as a poor or sick person, in the metamorphosis of Christianity, then even the phenomenon we call secularisation appears in a completely different light. Christian values are firmly rooted in our culture. In this respect Christianity as a resource of our culture has its meaning. It is still worthwhile to bring our ideas of being human into the world."

²³ Lauster 2023

²⁴ Lauster 2007

²⁵ Het is geen toeval dat ik Duitstalige auteurs kies om mijn betoog te verankeren. In de Duitstalige theologische traditie zie ik iets meer behoefte aan volharding en scherpte in de analyse. In de Nederlandse traditie heb ik tolerantie vaak gezien als een dekmantel voor relatieve onverschilligheid.

²⁶ Zie daarvoor de literatuurlijst met de geraadpleegde werken van Kalsky.

belang van het secularisatiemechanisme door 'generatiecohorten'.²⁷ Elke generatie is minder religieus dan de vorige. De behoefte aan zingeving, gemeenschap en 'burgerbetrokkenheid' in een gedifferentieerde, geïndividualiseerde en vooral steeds meer gemediatiseerde samenleving zal echter toenemen.

De kerkelijke en sociale context ondergaat ook in Nederland aanzienlijke veranderingen.²⁸

Nederland kent een vergevorderde vorm van gesecculariseerde samenleving. Tegenover secularisatie en erosie van religiositeit staat een toenemende vraag naar zingeving en reflectie, naar verdieping en morele ambitie in het persoonlijke en professionele leven.

Het einde van automatische banden aan verenigingen en status contrasteert met de behoefte om ergens bij te horen (gemeenschappen), toenemende bubbels en sociale segregatie, isolatie van de 'anderen'. Men wil liever flexibel en autonoom bijdragen aan een gezamenlijk doel en schuwt vaste verbindingen en afhankelijkheden.

De zogenoemde egocultuur, een extreme vorm van individualisering, heeft de samenleving laten verbrokkelen, maar tegelijkertijd wordt er ook geëngageerd op kwesties als de klimaatcrisis of institutioneel racisme in de toeslagen crisis gereageerd. De behoefte aan snelle oplossingen, aan steun en stabiliteit in het nu staat tegenover een verlangen naar een betere wereld voor onze (klein-)kinderen in de toekomst. Volgens Hans Boutellier heeft de tegenstelling tussen het seculiere en het religieuze, tussen kerk en maatschappij, geleid tot een gebrek aan inspiratie in de lage landen, en zijn waarden als rechtvaardigheid en compassie voor elkaar losgeraakt van hun oorsprong in religieuze tradities.²⁹ Dit is de feitelijke context en de mentale basis waarin ook wij als Remonstranten leven. Er over treuren of klagen heeft net zo weinig zin als er tegen vechten.

Lessen uit mijn 'Masterarbeit'

Mijn lessen uit de situatie van de Zwitserse Volkskerken kunnen slechts met de nodige voorzichtigheid naar de Nederlandse context worden overgebracht, hoewel de 'Stillen' in Zwitserland en de randkerkelijken of niet-kerkelijken in Nederland enigszins vergelijkbaar zijn.

Onder de 'Stillen' is er nog steeds een vanzelfsprekende hoop dat de volkskerk haar educatieve taken en haar sociale bijdrage aan de samenleving zou voortzetten. De verwachting dat de kerk qua inhoud en vorm achterstallige onderhoud zou verrichten en zichzelf zou vernieuwen in overeenstemming met de tijd, gaat echter altijd gepaard met de nodige scepsis. In de ogen van de 'Stillen' is een open grondhouding cruciaal voor de toekomst.

De bevindingen van mijn exploratieve studie onder de 'Stillen' wijzen mijns inziens erop, kerken om te vormen tot open ruimtes voor co-creatief werk, waar mensen elkaar in een vrije dialoog kunnen ontmoeten en worden ondersteund in hun individuele, sociale en religieuze koers. Mensen willen elkaar ontmoeten op ooghoogte. 'Stillen' zijn geïnteresseerd in eigentijdse vormen van geloof en in geloof als een manier van leven. Elke poging om mensen de kerk in te lokken is ongewenst.

Ook met bijbelse teksten kunnen gelovigen dan idealiter als gelijkwaardige partners een dialoog aan gaan, waarin hun vragen en aan bod komen. 'Stillen' vragen om een open, onbevooroordeelde benadering. De kerk moet met theologische openheid en plausibiliteit over geloven praten. De basishouding van de voorgangers bepaalt het 'kerkgeheugen'. 'Stillen' zien predikanten graag als authentieke luisteraars en rustige begeleiders, bijvoorbeeld bij zingevingsvragen of in het omgaan met crises.³⁰

Inzichten uit het onderzoek van Manuele Kalsky

Manuela Kalsky heeft in de Nederlandse context haar theologische en mentale conclusies getrokken en geprobeerd ze onder andere met 'NieuwWij' in praktijk te brengen. Voor mij is zij een voorbeeld van hoe

---

²⁷ Stolz & Ballif 2010

²⁸ Schmeets & Houben 2023

²⁹ Hans Boutellier 2019

³⁰ Roduner 2018, 57-67

je vanuit een vernieuwende ruimzinnige theologie kan bijdragen aan de samenleving. Ze voegt belangrijke elementen toe aan de praktische theologische lessen die ik in mijn masterscriptie heb geleerd:

In een gesprek met haar op 12 maart j.l. wees ze terecht op de traditie van Nederlandse verzuiling en de bijbehorende hokjesgeest die nog steeds doorwerkt. Dit zie je zowel bij de Remonstranten als in andere (vrijzinnige) kerken. De sociale klasse waarin de meeste remonstranten leven versterkt hun innerlijke samenhang. Ook verbinden ze hun eigen identiteit met de specifieke traditie en de mentale 'nestgeur'. Hierdoor is het perspectief gericht op het voortbestaan van de eigen kerk en niet op een (proleptische) gemeenschap van gelovenden of zinzoekers. Dit exclusieve 'wij versus zij' verdoezelt de diversiteit aan ervaringen in de huidige samenleving, die (super)divers is geworden en waarin een exclusief christelijk erfgoed is vervangen door wat Manuela Kalsky 'spiritueel doe-het-zelf pastoraat' noemt.³¹

Gebaseerd op de complexiteit en diversiteit in onze samenleving werkt ze in 'Christafanien' met een 'hermeneutiek van de opaciteit' (de ondoorzichtigheid van de ander): Het gaat erom de ander niet als alter ego te zien, maar ruimte te creëren voor verschillen, gepolariseerde opvattingen over gedrag los te laten en een 'en-en-benadering' te gebruiken om verbindingen met elkaar te creëren.³² Het belang van het erkennen van de 'ander' ligt in het vermogen om zelfkritisch te handelen. Met compassie en openheid voor het onverwachte en het erkennen van ieders ondoorzichtigheid, creëren we ruimte voor zelfcorrectie.³³

Het loslaten van de afkeer van syncretisme gaat hand in hand met de acceptatie van een 'multiple religious belonging'. Voor religieuze instanties wordt levensbeschouwelijke diversiteit dan zowel een uitgangspunt als een perspectief. Manuela Kalsky heeft afscheid genomen van ontologische speculatie. Ze hecht meer belang aan het primaat van 'christapraxis' als een vorm van 'doorleefde theologie'.

De betekenis van Jezus verschuift. Kalsky plaatst de eschatologische reserve van het christelijk geloof in het centrum van de theologie: de lege stoel waarop de Messias op een dag zal zitten. Het 'geloof in Jezus wordt getransformeerd in 'geloven met Jezus' en maakt ruimte voor een verscheidenheid aan religieuze heilsconcepten waarin de volheid van het goede leven voor iedereen zich kan ontfouwen.³⁴

De verkenning van verschillende perspectieven vereist concrete praktijken, de uitwisseling van alledaagse ervaringen van heil en onheil, van verlossing en rampspoed. Ook in mijn ogen kunnen momenten van 'het Heilige' worden gevonden in fysieke ontmoetingen met mensen met verschillende ervaringen - religieus en anderszins. Of zoals Lauster zei: "Het liberale christendom komt op voor een religieus kosmopolitisme. Ondanks hun verschil wisselen ze van gedachten over hoe ze leven in en met het mysterie van ons bestaan. Religie is immers een gemeenschappelijke menselijke zorg; het is een manier om oriëntatie te vinden in de zin van het bestaan."³⁵

In het gesprek met Manuela Kalsky wees zij met nadruk erop dat het vermogen van een kerk om te handelen in de dienst aan de samenleving, uiteindelijk afhangt van haar vermogen om een plaats van directe, fysieke ontmoeting te zijn, zich te open voor zelfkritiek, voor de verhalen van mensen uit verschillende culturen en religies die samen op zoek zijn naar antwoorden op de vraag wat verlossing en ramp vandaag de dag betekenen. "handelingsbekwaam ben je eigenlijk om het koninkrijk Gods een handje te helpen".³⁶

De situatie van de Remonstranten

De identiteit van de Remonstranten biedt mogelijkheden voor een voortzetting van de eerdere theologische vernieuwing, maar herbergt ook veel obstakels. De Remonstranten hebben de laatste jaren nauwelijks van zich laten horen, behalve met een bescheiden geformuleerd verlangen naar minder

---

³¹ Kalsky 2014, 191

³² Kalsky 2000, 314 e.v.

³³ Kalsky 2016, 243 e.v.

³⁴ Kalsky 2000, 329

³⁵ Lauster 2023 (vertaling: S.Roduner)

³⁶ Roduner, S. Persoonlijke aantekeningen van een gesprek met M. Kalsky op 12-03-2024

polarisatie.³⁷ De huidige gemeenschap van ongeveer gelijkgestemden vindt het niet gemakkelijk om zich open te stellen voor vreemden. Er lijkt een traditionalistische neiging te bestaan onder Remonstranten, zowel sociologisch als theologisch-mentaal.^{38, 39} Lauster roept ons terecht op, de onzekere, defensieve houding na de periode waarin de gemeenschappelijke theologische aandacht verschoof naar zoektochten en spiritualiteit van het individu, te verlaten.

Is de individualistische traditie van Remonstranten misschien een belemmering om 'bondgenoten' te zoeken voor de noodzakelijke verandering van structuren van onvrijheid, onderdrukking, uitbuiting van mensen, dieren en de planeet, en haat? Remonstranten positioneren zich niet graag 'hoekig' door een profetische rol op zich te nemen.

Als we de inzichten van Kalsky mee laten tellen zal de zorg om het eigen kerkje juist in het belang van de toekomstbestendigheid van Remonstranten verschuiven naar de 'zorg om het goede leven van ons allen en alles'. Het verlangen naar gemeenschap, naar sociale cohesie gecombineerd met een gevoel van levensbeschouwelijke exclusiviteit leidde immers tot een naar binnen gerichte identiteit.⁴⁰

De Remonstranten zijn niet gewend om te pronken met hun tafelzilver van de 5 V's (vrijheid, tolerantie, verantwoordelijkheid, vrede en vriendschap) om zich te positioneren op de mentale, religieuze markt. "Het is een publiek geheim dat we elk jaar nog minder leden en vrienden hebben dan het jaar daarvoor. Alleen de twee jaren van de postercampagne met 'Mijn God' -uitspraken en alle aandacht die de Remonstranten daarmee wisten te genereren waren een uitzondering."⁴¹ Aan de vriendenwerfcampagne 'Geloof begint bij jou' van bijna 10 jaar geleden, herinnert zich vrijwel iedereen die ik buiten de remonstranten spreek nog steeds.

Op dit moment zie ik echter ok weinig relevantie meer van Remonstranten in de samenleving: er is brand om ons heen, maar we bidden en vieren samen en schudden bezorgd ons hoofd. Terwijl de wereld om ons heen visueel en akoestisch volledig aan het veranderen is, lijkt het er meer op dat we in boeken en columns preken we voor eigen parochie.

Predikanten binnen de Remonstranten worstelen hiermee, volgens mijn waarnemingen:

Ze ervaren enthousiasme en inspiratie in het contact met de mensen om hen heen en ze proberen de energievretende interne rompslomp te vermijden. Misschien bestaat de angst dat door de focus op het transformeren van de Remonstranten, de belangrijke pastorale functie voor de huidige leden in het gedrang komt juist in een tijd dat de pastorale behoeften toenemen. Ze zijn blij met ons gedachtengoed, de diversiteit in denken, de ruimte die we hebben voor verschillende perspectieven en het respect hiervoor, maar missen ook de reflectieve diepgang. De grotere sociale en maatschappelijke diversiteit onder Remonstrantse predikanten en geestelijk verzorgers zou wellicht kunnen helpen, om ontmoetingen met 'de Ander' zoals Kalsky schetst, tot stand te brengen.

Mijn indruk is dat veel predikanten dit wel willen doen, maar niet weten hoe. Ze hebben niet de ervaring en bovendien zijn ze opgeleid en werkzaam als solisten, terwijl hun rol in de toekomst volgens de officiële beleidsvisie meer die van gemeenschapsbouwer zou moeten zijn als verhalenverbinder, inspirator en pastor (V.I.P.).⁴²

Conclusie en aanbevelingen

---

³⁷ Bezinningsbrief 2021

³⁸ Junte 2017

³⁹ Haspels 2000, 78-82

⁴⁰ Het verlangen naar meer leden en vrienden uit zich in de officiële beleidsvisie 2020-2030 in een verandering van de beleidslijn met een beweging van binnen naar buiten, maar in de praktijk is er nog weinig energie en menskracht over voor de implementatie.

⁴¹ Liesbeth Orthel in AdRem, april 2020.

⁴² Dit zijn geen letterlijke citaten maar wel in mijn geheugen genoteerde woorden in professionele ontmoetingen met predikanten.

Als remonstranten hun handelingsbekwaamheid gaan oefenen is er wellicht weer een toekomstperspectief voor Remonstranten. Dat betekent de theologische en mentale verdieping beoefenen en als een gezamenlijk leerproces op langere termijn oppakken.

Ik zie nergens een recept om af te vinken, maar we kunnen wel meteen beginnen met dit transformatieproces. Het seminarie heeft in mijn waarneming de doorstart al gemaakt met de komst van de nieuwe hoofddocent/beoogd hoogleraar, met de opbouw van een vernieuwd curriculum en met een bijscholingsplan van remonstrantse theologen.

Als Remonstranten moeten we de vragen van mensen naar zingeving en verdieping in hun leven tot uitgangspunt en doel van onze activiteiten maken. Dan kunnen we de samenleving concreter ondersteunen in de vragen naar zingeving en manieren van ons samenleven.

We zullen het proces van gezamenlijke theologische herbezinning moeten aangaan, zonder voorwaarden, zonder krampachtig vast te houden aan de verworvenheden van het verleden.

Deze activiteiten of 'do's' zijn parallelle processen; ze vereisen geen 'cultuur-verandering' of een verandering in structuur, laat staan een verandering in de statuten vooraf. Het vereist de wil om te beginnen, om vol te houden en om erover te reflecteren terwijl we bezig zijn. De beste plaats om te beginnen is door in gesprek te gaan met de 'Ander' en ons te laten confronteren met ongewone perspectieven.⁴³

De volgende aanbevelingen vloeien voort uit deze conclusie en de bevindingen waarop deze zijn gebaseerd en geven mijn antwoorden weer op de bovenstaande centrale vragen.

Zij zijn bedoeld als basis voor een inhoudelijke dialoog over het toekomstperspectief van de Remonstranten

1. We oriënteren ons op de vraagzijde van het bestaan. In concrete fysieke ontmoetingen met relaties binnen en buiten de gemeenschap ontdekken we smeulende en brandende kwesties en vragen van mensen. In netwerkbijeenkomsten met vrijzinnige en niet confessioneel gebonden vrienden-organisaties zoals bijv. NieuwWij zoeken we allianties en wisselen we ideeën en thema's uit.

2. We verlaten de grenzen van het Remonstrants hokje en openen de kerk in letterlijke en figuurlijke zin. De kerk kan functioneren als een concrete oefenplaats voor bezinning en verdieping - zonder hiërarchie en dogmatische vooringenomenheid. We zijn herbergen waarin individuen en groepen begeleid kunnen worden bij de vragen vanuit hun leefwereld.

Wij bieden ruimte en (professionele) tijd voor thematische 'stations' of 'salons' voor dialogen ten dienste van het publiek. Zoals Kalsky ook voorstelt organiseren wij fysieke ontmoetingen met de 'Ander' die ons helpt tot zelfreflectie en zelfkritiek te komen en onze zintuigen te scherpen voor de diversiteit die mensen met zich meebrengen.

Daarbij nemen we ongemak voor lief. We beginnen bijvoorbeeld met een zelfonderzoek naar onze betrokkenheid bij het slavernijverleden, de mechanismen van onderdrukking en bevrijding waarin we zelf verstrikt zijn.

3. We nemen de uitnodiging van Lauster aan en verdedigen het kosmopolitisme 'en plein public'. We nemen stelling en verdedigen de christelijke bronnen van de seculiere cultuur tegen onliberale tendensen in de samenleving. We strijden publiekelijk tegen de mensen verachtende houding van rechtsextremisten als Wilders en Baudet.

---

⁴³ Anderen zijn ons voorgegaan. Denk aan de mensen die de Magdalenakerk in Brugge hebben mogelijk gemaakt, of die 'NieuwWij' hebben gerealiseerd. Er is veel te leren van de organisatoren van 'My Country Talks' of van nieuwe digitale geloofsgemeenschappen zoals het 'Netzkloster' en 'Brot & Liebe'. Kijk ook ernaar hoe Marina Abramovic in een installatie in New York liet zien hoe je met een open vizier in de ogen van de 'Ander' kan kijken.

4. Als theologen en predikanten streven we naar dialoog, naar vrije interactie met alle ruimzinnige tradities op zoek naar gemeenschappelijke theologische en mentale verdieping. We heropenen de gemeenschappelijke theologische verdieping en verwerken de inzichten van hedendaagse liberale theologen als Kalsky en Lauster in open gesprekken en wij zien daarbij op voorhand af van ontologische speculaties en traditionele zekerheden.

5. In ons werk nemen we steeds de concrete vragen van mensen als uitgangspunt en doel. We laten ons leiden dooreen houding van 'co-creatie op ooghoogte' en oefenen ons in de rol als facilitator voor kerkbesturen , gemeenten en publiek. We moedigen mensen aan om de complexiteit van de samenleving te verdragen en te beïnvloeden.

7 Literatuur en ander materiaal

- Armstrong, K. Compassie. Amsterdam, 2011
- Boutellier, H. Het seculiere experiment. Over westerse waarden in radicale tijden. Meppel, 2019
- de Hart, J et al. Religie in een pluriforme samenleving. Diversiteit en verandering in beeld. Deel 3: Buiten kerk en moskee. Sociaal en Cultureel Planbureau Den Haag, maart 2022
- Gräb, W. Auf den Spuren der Religion. Notizen zur Lage und Zukunft der Kirche Antrittsvorlesung an der Evangelisch-theologischen Fakultät der Ruhr-Universität Bochum am 7. 6. 1994.
In: Zeitschrift für Evangelische Ethik, 39. Jg., S. 43-56
- Haspels, N. Identiteit en binding. Visies op identiteit, motieven van toetreding tot en bedanken voor het RB, consequenties voor het beleid. Utrecht 2000
- Holtzapfel, K. Houvast. Aan de Vraagzijde van ons bestaan. Utrecht 2017.
- Junte, M. De moeite waard om door te geven. De remonstrantse traditie aan het begin van de 21^e eeuw. Amsterdam 2017
- Kalsky, M. & Pruijm, F. Flexibel geloven. Zingeving voorbij de grenzen van religies. Vught 2016
- Kalsky, M. 'Ein neues Wir und die Kirchen', in: Thomas Dienberg, e.a. (Hrsg.), ... am Ende ganz allein? Gemeinschaftsbildung in post-traditionalen Zeiten. Münster 2017, 89-102.
- Kalsky, M. Das Gute Leben für alle. Vortrag bei der Unitariertagung 2022
- Kalsky, M. & van der Braak (red.) Tussen waarheid en wijsheid in: Tussen waarheid en wijsheid. De waarheidsvraag in het licht van religieuze diversiteit. Amsterdam 2016
- Kalsky, M. Christafanien. Die Re-Vision der Christologie aus der Sicht von Frauen in unterschiedlichen Kulturen. Gütersloh 2000
- Lauster, J. The Idea of Religion. Prospects of a liberal Christianity today. De Vrijzinnige Lezing. Geertekerk, Utrecht 2022
- Lauster, J. Liberale Theologie. Eine Ermunterung. Antrittsvorlesung an der Philipps-Universität Marburg, 25. April 2007
- Minderman, G. Essay. De toekomst van de remonstranten zit in de inhoud, niet in de aantallen! Utrecht 2023
- Nweke, K.C. Multiple Religious Belonging (MRB): Addressing the Tension between African Spiritualities and Christianity in: Theology Today 2020, Vol. 77(1) 76-88
- Roduner, S. Unsere „stillen“ Mitglieder. Eine explorative Studie. Masterarbeit auf dem Gebiet der Praktischen Theologie, Theologische Fakultät Universität. Zürich 2018
- Roduner, S. 'Typisch' remonstrants? Mijn relatieve affiniteit met de remonstranten. Notitie voor het college Remonstrantica. Haarlem 2023
- Schmeets, H & Houben, M. Religieuze betrokkenheid in Nederland. Gepubliceerd 7-4-2023 00:00 <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2023/religieuze-betrokkenheid-in-nederland>
- Stolz, J. & Ballif, E. Die Zukunft der Reformierten: Gesellschaftliche Megatrends - kirchliche Reaktionen. Zürich 2010
- Stolz, J. et al. Religion und Spiritualität in der Ich-Gesellschaft. Vier Gestalten des (Un-)Glaubens. Zürich 2014
- Stolz, J. et al. Ausblick. In: Religionstrends in der Schweiz. Wiesbaden 2022. https://doi.org/10.1007/978-3-658-36568-4_8

Andere Bronnen

- Geloven in het publiek domein: verkenningen van een dubbele transformatie. WRR-Verkenningen nr. 13, 2006
- Göttinger Manifest. Das Wesen des Christentums und die Aufgabe der Kirche
Verfasst von Netzwerk Reform des Christentums, den Mitgliedern der Gesellschaft für eine Glaubensreform, Gruppe Liberaler Christen, Wir sind Kirche, Dietrich-Bonhoeffer-Verein, Bund für freies Christentum, Klartext Jesus, Leserinitiative Publik-Forum, Aktion Kirche und Tiere, Integrales Christentum.
In: „Freies Christentum“ 76. Jahrgang – Heft 2 März/April 2024.
<https://www.bund-freies-christentum.de/Aktuelles/>, geraadpleegd 04-04-2024
- Ik laat je niet alleen. Over polarisatie en het vergeten wij. Remonstrantse bezinningsbrief van maart 2021.
- Sinus Instituut. Lebensweltliche, religiöse und kirchliche Orientierungen im Kanton Zürich im Auftrag der Evangelisch-Reformierten Landeskirche des Kantons Zürich, Heidelberg / Zürich, Nov. 2011

- Over Nieuw Wij. Nieuw Wij Visie 2023-2028 <https://www.nieuwwij.nl/over-nieuw-wij/> , geraadpleegd 04-03-2024
- Remonstranten. Een bezielend verband. Beleidsvisie 2020-2030, Utrecht november 2020
- Roduner, S. Persoonlijke aantekeningen van een gesprek met M. Kalsky op 12-03-2024
- What is lived theology in: <https://philosophyreaders.blogspot.com/2017/04/what-is-lived-theology.html> Posted by <http://philosophyreaders.blogspot.com/> at 9:11 AM, geraadpleegd 04-04-2024 22:50

Nawoord

Tijdens de colleges Remonstrantica in 2023 werd ik uitgedaagd mijn eigen theologische positie te articuleren in de vorm van een 'belijdenis'. 'Ik hoop' is de voorlopige samenvatting van mijn eclectische zoektochten:⁴⁴

Ik hoop

Ik hoop met de geest - de chiffré die we vroeger god noemden,
soms als 'biophilie van de kosmos' gezien - die ons leven voortstuwt.
Ik hoop met de geest van de mensen die in deze bange tijden
doen wat nodig en mogelijk is voor het overleven
niet alleen van alle mensen doch ook van de aarde, mededieren en zusters planten,
niet alleen in de rijke zones doch in alle delen van onze aarde.

Wat christelijke openbaring genoemd wordt is niet de enige ware
zoals het leven niet één volk doch alle levende wezens uitverkoren heeft.
Mocht men denken dat christelijke perspectieven de enigen zijn
of dat men zou geloven dat de Messias maar één keer mens is geworden
in Jezus van Nazareth - dan moet ik zeggen: ik geloof dit allemaal niet.

Religies beheren geen bovennatuurlijke waarheden en aan de omstandigheden schijnt mijn oude god niet
al te veel te kunnen doen, ze horen nu eenmaal ook bij dit leven.
Er is ook geen natuurlijke ordening van armen en rijken, van deskundigen en onwetenden, van heersers en
beheersters want ieder mens is iemand.

Ik ben een liberale remonstrant, een religieus en sociaal humanist.
Mij geven de verhalen van mensen uit de bijbelse denktradities en van denkers en doeners uit de huidige
en andere tijden moed en hoop.
Ik houd van de wetenschap van deze tradities, van hun interpretaties en cross-overs in kunst en cultuur.
Zij scheppen ruimte voor het gesprek met de hoop op een gemeenschappelijke toekomst.

De tradities van de Jezus-beweging geven mij richting aan ons leven.
De Hebreëer Jezus van Nazareth is voor mij nog steeds de "richtinggevend persoon".
De verhalen over hem zijn een tijdloos voorbeeld van hoe zonder condities lief te hebben. Daarom werd
zij het 'gelaat van god' genoemd, en werkte met gods hoop voor de verandering van alle bedrukkende
omstandigheden en daarom is zij vermoord.

Leven in de modus van hoop en vertrouwen
geeft mij moed om mee te doen en dat te realiseren wat mogelijk is.
Wij hopen dat de dood en onze ego's uiteindelijk niet overwinnen,
noch in Neuengamme noch in de Ukraine, noch in de Sahel noch in de Amazonas.
Wij zeggen ja tegen het leven en herkennen een stukje van het leven in onszelf, verantwoordelijk voor
elkaar, voor 'het goede leven voor allen en alles',
we noemen je soms God.

Haarlem, 7 december 2023 en 20 maart 2024

---

⁴⁴ Ik ben schatplichtig aan heel diverse auteurs w.o. Karen Armstrong, Christiane Berkvens, Carolin Emcke, Erasmus van Rotterdam, Gustavo Gutiérrez Merino, Thomas Hertog, Ety Hillesum, Karl Jaspers, Klaus-Peter Jörns, Manuela Kalsky, Christian Modehn, Peter Rollins, Molana Jalal Eddin Mohamad Balchie Rumi, Luzia Sutter Rehmann, Hartmut von Sass, Dorothee Sölle en Doris Strahm.

